

AHISKA TÜRKLERİNİN EDEBİYATINA DAİR

AYFER YILMAZ*

Özet

Ahıska, Türkiye'ye 15 kilometre mesafede, Kars, Batum, Tiflis arasındaki bölgenin adıdır. Yüzyıllardır Türk insanına vatan olmuş bu topraklar, Rus, Ermeni ve Gürcü güçlerinin baskısıyla önce küçük gruplar halinde, daha sonra topluca sürgünlerle Türklerin elinden alınmıştır. Bugün Asya'nın çeşitli ülkelerinde ve Türkiye'de yaşayan Ahıskalı Türklerin en büyük özlemleri vatanlarına dönebilmektir.

Bu çalışmamızda, Ahıska Türklerinin bilhassa sürgünden önceki edebî faaliyetlerini tanıtmaya çalıştık. Atasözleri, maniler, bilmeceler, ninniler gibi anonim örnekler yanında, yörenin tanınmış "aşık"larından da söz ettik.

Halk edebiyatı ve folklor ürünleri ile kültürel bağa verdikleri önem, Ahıska Türklerinin sürgünde devam ettirdikleri kimlik mücadelesinin de yansımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ahıska bölgesi, Ahıska Türkleri, edebî örnekler.

Abstract

Ahıska is the name of the region between Kars, Batum and Tiflis, 15 km. far from Turkey. These territories, which had been homeland for Turkish people for hundreds year, were seized from Turks Russian, Armenian and Georgian oppressions that caused exiles first as in little groups, then as in masses. Today, the overwhelming longing of Ahıskian Turks live in Turkey and in some Asian countries, is to return to their own lands.

In this study, I tried to introduce the literary works of Ahıskian Turks before the exile. I have examined anonymous examples such as preverbs, manis, riddles, lullabies and also mentioned about "aşık"s.

The importance that they considered toward folklore and national literary products are the reflections of the identity struggle of Ahıskian Turks who maintained even in the exile.

Key Words: Region of Ahıska, Ahıskian Turks, examples of literary.

Türkçe "Akışa", "Ahıska", "Ahışa", Rusça "Ahaltsıb", Gürcüce "Ahaltske" olarak bilinen¹, Ahıska, Türkiye'nin kuzeydoğusunda sınırimıza 15 kilometre uzaklıkta, Kars, Batum Tiflis üçgeni arasında yer alan bölgenin adıdır. Dede Korkut kitabında "AK-SIKA", "AK-KALE" olarak geçen ve 481 yılında "Akesga" adıyla anılan Eski Oğuzlar beldesidir. Bugün Gürcistan sınırları içinde kalan Ahıska'ya Gürcüler, "Mesket-ya" adını verirler. Bir dönem orada yaşamakta olan ve Türk kimliğini gururla taşıyan in-

* Yrd. Doç Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
1 "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos>

sanlarımıza da ne yazık ki Mesket Türkleri denilmiş ancak soydaşlarımızın ısrarlı dikkatleri neticesinde bu tarihî hatâdan çabuk dönülmüştür. Bölge, 5. yüzyılda Oğuzlar, 8.yüzyılda Hazarlar ve 11. yüzyılda Büyük Selçuklular döneminde Türklerin vatanı oldu.² 8 Ağustos 1578'de Sultan III. Murat tarafından fethedilen Ahıska, 1829'daki Osmanlı-Rus savaşı sonunda yapılan Edirne Anlaşması ile Ruslara terk edildi. 16 Mart 1921 Moskova Anlaşmasıyla da Gürcülerin eline geçen bölgedeki Türkler, 1944'de Stalin'in emri ile Asya'nın içlerine, Kazakistan çöllerine sürüldüler. 120 bin Ahıska Türkü vatanlarını terk etmek zorunda bırakıldı.³ Bugün ise Ahıska Türkleri, Türk kimliğini redde zorlanmakta ancak bu şartla Azerbaycan'da ya da başka yerlerde yaşayabilme hakkını elde etmektedirler.

Ahıska, 1578-1828 yılları arasında Çıldır Eyaletinin merkezi olarak varlığını muhafaza etmiş ve bu dönemdeki eserler yazılı kaynaklarda yerini almıştır. Ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre, "17.yüzyılda taş bir kale, kale içinde binyüz kadar toprak ev, pek çok cami, hamam, medrese ve han bulunmaktaydı. Bunlardan Ahmediye Camii, Medrese ve çeşmesi, bir külliye oluşturmaktaydı."⁴

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki; Ahıskalıların dili vaktiyle Gürcüler arasında çok kullanılmıştır. Bu dilde folklor örnekleri yazıya alınmış, koşuklar düzenlenmiş, türküler okunmuştur.⁵ Zengin bir kültürel yapıya sahip olan bölgede ne yazık ki 1828'deki Rus istilasından sonra yazılı eserler talan edilmiş, cönklerden ve mecmualardan hemen hiç bir şey kalmamıştır. Derlenebilen eserler, merkeze uzak yerlerdeki halk arasında ağızdan ağıza söylenen örneklerle sınırlı kalmıştır.⁶ Yaşanılardan dolayıdır ki Ahıskalı Türkler acılarını ve kahramanlıklarını şiirler, hikâyeler, destanlar ve bayatlarla dile getirmişlerdir.⁷ Ahıskalılar da sürgün edilen diğer soydaşlarımız (Kırım Türkleri, Karaçaylılar, Balkarlar, Gökçeliler) gibi bir "sürgün folkloru" yaratmışlardır. Bu folklorun çıkış noktası, vatan sevgisi, ana yurt hasretidir. Manilerde, efsane ve rivayetlerde, vatan hasreti yanında, tarihî şahsiyetler, evliyalar, erenler, şehitler, tarihî abideler, muharebeler ve sürgünde yaşananlar anlatılır.⁸

Anadolu halk edebiyatı ve folklor ürünleri arasında yer alan hemen bütün ürünlerin benzerleri Ahıska halk edebiyatında da mevcuttur.⁹

I. ANONİM ÖRNEKLER

Devamlı baskı altında yaşamağa ve millî kimliğini redde mecbur bırakılan bir toplumun edebî yaşantısının da etkilenebileceği muhakkaktır. İşte Ahıska Türklerinin eser-

2 Yanık, M.Cahit; "Savaşla Gelen Yıkım", www.netpano.com. s.1-12

3 "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Çilesi", <http://www.turkiyegazetesi.com>. s.1

4 "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos>.

5 "Ahıska Türklerinin Dili", Prof. Mübariz Yusifov, <http://dil.ahiskali.com> s.

6 Kırzioğlu, Fahrettin; "Ahıskalı 14 Halk Şairimizden Birer Parça" *Türk Kültürü Dergisi*, 1966, S.47, s.1012.

7 Aslan, Ensar; Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansıması", *Türkler Ans.* C.20, s.533.

8 Abbasoğlu, Doç.Dr. Asif; "Ahıska Türklerinin Sürgün Folkloru", *Millî Folklor*, 1991, S.9, s.19-20.

9 Bu konudaki önemli bir çalışma da Aydın Poladoğlu'nun; Ahıska Türk Folkloru adlı çalışmasıdır. (Bakü, 1998).

leri de çoğu zaman yazıya geçirilememiş, yazıya geçirilenler ise yok edilmiştir. Bu sebeple edebiyat ürünlerinin sözlü olarak yaşayabilmesi daha mümkün olmuştur. Ve sözlü olarak ağızdan ağza aktarılan örneklerin büyük bir kısmı anonimleşmiştir. Dolayısıyla, Ahıska Türklerinin edebiyat örnekleri arasında anonim olanlara sıkça rastlanır. Bunlardan yazıya aktarılanlar; mani, ağıt, ninni, atalar sözü, bilmece, deyişme örnekleridir.

1. Atasözlerinden Örnekler:

Hayatın acı tatlı günleri olduğunu hatırlatan: *"Ağlamayinen gülmah baci-qardaşdur."*

Kendisinin olmayan malı aşırı sahiplenen kişiye nasihat: *"Ağanın vari geder, hizmetçinin cani."*

Doğa sevgisinin önemini anlatan: *"Ağac ekene rehma ohunur."*

Tanınmış kişi ile sıradan olanın arasındaki farkı anlatan: *"Adli kişi adından qorhar, adsız kişi Tanrı'dan qorhar."*

Dedikodunun kötülüğünü anlatan: *"Ayıb söyleyenin ayıbını söylerler."*, *"Ara sözü ev yihar."*, *"El sözüne uyan evini tez yihar."*

Ana baba kıymetini vurgulayan: *"Ana-babanın qedrini bilmeyen başqasının ne bilir?"*

Komşuluğun önemini anlatan: *"Anam-bacım kimdür? Eyi komşim."*, *"Airette komşi heki sorulur."*

İnsanda soyun sopun önemini anlatan: *"Asıl azmaz, bal kokmaz, koksa koksa yağ kokar çünkü aslı ayrandır."*

Düşmüş insana toplumun yaklaşımını anlatan: *"Ağac yihılанда baltalı da, segirdir baltasız da."*

Fakir insanın cemiyetteki konumunu anlatan: *"Bay gaftan geyse, "heyirli olsun" diyerler, yohsul geyse, "nerden buldun?" diyerler."*

Eve gelen misafire gösterilmesi gereken saygıyı vurgulayan: *"Biz geldük gelin görmeye, gelin getdi çimen dermeğe. (tezek yağmaya.)"*

Tembelliği vurgulayan: *"Bir bilmem bin qezayı kurtarır."*, *"Eringenin qazancını it yiyar, yahasını bit."*

Emeksiz elde edilen şeyin kıymeti olmadığını vurgulayan: *"Tarlada izi olmayanın sofrada yüzi olmaz."*

İnsan ilişkilerinde dengenin nasıl kurulacağını anlatan: *"Biri od olanda biri su olsun gerek."*

Vatan sevgisine değinen: *"Veteni sevmek imandandır, vay ona ki, içinde olmaya."*

Samimi olmayan ortamlarda takınılması gereken tavrı vurgulayan: *"Qarnin toymiyar yerde açlığın bildürme."*

Yapılan iyiliği başa kakmanın kötülüğünü anlatan: “*Qaşuğinen aş verib, sapinen göz çiharma.*”

Bilgi sahibi olunmayan işlerde ahkam kesmemek konusunda: “*Deniz olup taşma, elinden gelmiyen işe tolaşma.*”

İş yaparken temkinli hareket edilmesi hususunda: “*Düşüne düşünce görer işi, sonra peşman olmaz kişi.*” Bir işi yaparken iyi düşünülmesi gerektiğini hatırlatan: “*Düşünmeyib oturan, galharken ayıplanır.*”

Dost seçiminde dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatan: “*Derdini derd bilene söyle.*”

Toplum hayatının önemini vurgulayan: “*Hırman yelinen, düğün elinen olur.*”

Boş konuşmaktansa icraatta bulunmanın önemini vurgulayan: “*Dilen güc verme, işen güc ver.*” “*Edacağından söyleme, etdiğinden heber ver.*” “*Söze gelende usta, işe gelende hasta.*”

Paylaşmanın önemini anlatan: “*Etmegi tek yiyenin boğazunda qalur.*”, “*Eli açığa Allah yetürür.*”, “*Etmegin çohunu yetimin öğüne qoy.*”

Çocuk terbiyesinin önemini ifade eden: “*Ezizim eziz olsun, terbiyesi daha eziz olsun.*”

İşi ehline yaptırmanın önemini anlatan: “*Etmeki etmekçiye büşürtür, birini de artuq ver.*”

Çok eşliliğin zararlarını vurgulayan: “*İki qarili evde dirluh olmaz.*”

Kalp kırmanın fenalığını belirten: “*Yapmaduğun gövüli qırma.*”, “*Yürek şüşe kimidir, qırdın, yapamazsın.*”

Yaşananlardan ders alınması gerektiğini söyleyen: “*Kor odur kişi düştüğü quyuya bir dehe düşe.*”

Ustanın, öğreticinin kıymetini vurgulayan: “*Ustadını hor gören boğazına torba taha.*”

Söylenen her söze düşünmeden itibar etmenin zararlarını anlatan: “*Her esen yele uyma.*”

Bugünün yarını olduğunu ve tasarrufu hatırlatan: “*Ceyulluhda daş daşi, qocalanda ye aşi.*”¹⁰

2. Mani Örnekleri:

Akranın işine bak

Gözlerimin yaşına bak

Vatana hasret kaldık

Yaradanın işine bak.

Bahçemizde bal kabak
Doğranır tabak tabak
Oğlan beni almadın
Aldığın yılana bak.¹¹

Üstünnen al yorđanı¹²
Etrefi halhal yorđanı
Ezreil gelmiş can bazarıdı
Üstünnen al yorđanı
Hidayet Özer (Ahılkelek: Sağamon köyünden)¹³

3. Bilmece Örneği:

Düğünlerde olur çok
Kabuğu var içi yok
Ehli mahşeri şenlendirir
Sopayı yer suçu yok (Davul)¹⁴

4. Ninni Örneklere:

Nenni dedim yuhlasın,
Gül getürem kohlasın
Dostlara arha olsun,
Düşmanları ohlasın.
Nenni deyim yatasın,
Gızıl güle batasın,
Gızıl gülün içinde,
Şirin yuhu tapasın.¹⁵

5. Değişme Örneği:

Gız: Men bir ala ceyran¹⁶ olsam, dağlara düşsem neynersen, çöllere düşsem neynersen?

11 Ahıskalıların Dünyası, <http://moyarodina.sitemynet.com> Ali Gürlek, Konya 2001.

12 Yorganını.

13 Caferoğlu, Prof.Dr. Ahmet; Doğu İllerimiz Ağılarından Toplamalar, Ank.1995, s.77.

14 Ahıskalıların Dünyası, <http://moyarodina.sitemynet.com> Ali Gürlek, Konya 2001.

15 Ahıskalı Kültür Sanat Sitesi <http://www.ahiskali.com>.

16 Ceylan.

Oğlan: Gız yavaş, sen bir ala ceyran olsan, çöllere düşecek olsan, men bir nüsübet¹⁷ oycu¹⁸ ollam¹⁹, ceyranı vursam neynersen?

Gız: Sen bir nüsübet oycu olsan oğlan, ceyranı vurajah olsan, men bir guş olsam, havada uşsam neynersen?

Oğlan: Sen bir guş olsan ay gız, havada uçajah olsan, men bir doğan olsam, guşunu tutsam neynersen?

Gız: Sen bir doğan olsan oğlan, guşu tutajah olsan, men bir nar ağacı ollam, bağlarda pitsem neynersen?

Oğlan: Sen bir nar ağacı olsan ay gız, bağlarda pitejek olsan, men o bağa bağmançı²⁰ ollam, narını yisem neynersen?

Gız: Sen o bağa bağmançı olsan, narımı yiyejek olsan, men bir ağılı şahmar ollam, elini çalsam neynersen?

Oğlan: Sen bir ağılı şahmar olsan, elimi çalajah olsan, men bir haji leyley ollam, şahmarı vursam neynersen?

Gız: Sen bir haji leyley olsan, şahmarı vurajah olsan, men bir oyuç²¹ darı ollam, yere sepilsem neynersen?

Oğlan: Sen bir oyuç darı olsan ay gız, yere sepilejek olsan, men bir guruh²² cüceli²³ touğ²⁴ ollam darını yesem neynersen?

Gız: Sen bir cüceli touğ olsan, darını yeyejek olsan, men bir gonur gözdü tülkü ollam, cücenı gırsam neynersen?

Oğlan: Sen bir gonur gözdü tülkü olsan ay gız, men alaca tazı ollam, tülküyü boğsam neynersen?

Gız: Sen bir alaca tazı olsan, tülküyü boğacah olsan, men bir gızıl alma ollam, sandığa girsem neynersen?

Oğlan: Sen bir gızıl alma olsan ay gız, sandığa gırejek olsan, men o sandığa kilid ollam, almayı yisem neynersen?

Gız: Sen o sandığa kilid olsan, almeyi yiyejek olsan, men o öyde²⁵ bir gelin ollam, sallanıp gezsem neynersen?

Oğlan: Sen o öyde gelin olsan ay gız, sallanıp gezejek olsan, men bir gosgodur²⁶ ođ-

17 Müsibet.

18 Avcı.

19 Olurum.

20 Bahçıvan.

21 Avuç.

22 Yumurtasına oturan tavuk.

23 Piliçli.

24 Tavuk.

25 Evde.

26 Koskoca.

lan ollam, belini sarsam neynersen?

Kiraz Maçavel (Ahıska: Koyun-Dere Köyünden)²⁷

6. Ağıt Örneği:

Ahıska'nın Ahmediye Camii Ağıtı

Ahıska Atabeklerinden Hacı Ahmed Paşa, Ocaklı Çıldır/Ahıska beylerbeyi iken, Ahıskalı ustalara, İstanbul Selatin Camileri örneğinde çok güzel medrese, çeşme/sebil ile Ahmediye adlı ulu bir cami yaptırdı. Aynı Ahıskalı ustalar, Doğu Beyazıt Kalesini ve İshak Paşa Sarayını da 1785'de yapmışlardır. Her ikisi de Türk mimarlık şaheserlerindedir. 1828 Ahıska felâketinden sonra Ahmediye'nin ak minaresi sökülerek, cami kiliseye çevrilir. Aşağıdaki ağıt, bu felâkete söylenmiştir:

Hicretten kalmış cismin,
Belirsiz olmuştur ismin,
Tiflis'ten gelmiştir hasmin,
Ağlasana güzel cami.

Kerpiçlerin pek beyazı,
Duvadan unutmaz bizi,
Senden çevirdiler yüzü,
Ağlasana güzel cami.

Dahi okunmaz ezanı
Cemaat ister izini,
Nida etmiyor mezini (müezzin),
Ağlasana güzel cami.

Camimiz kalıyor burda,
Gittikçe düşeriz derde,
Aramıza geçdi perde,
Ağlasana güzel cami.

²⁷ Caferoğlu, Prof.Dr. Ahmet; Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar, Ank.1995, s.55-56, bir diğer değişme örneği de yine aynı eserde "Çovannan Ağasının Deyişi" dir. s.78-79.

Cumamız kılınmaz, durdu,
Terkederiz yeri yurdu,
Anınn çekeriz derdi,
Ağlasana güzel cami.

Cemaat çekeriz ahı,
Urus'a kalmışsın sahi,
Okunmadı hutben dahi,
Ağlasana güzel cami.

Hazreti Mehdi dirilse,
Buraları gelip alsa,
Seni ederler kilise,
Ağlasana güzel cami.

Hicret etti nice kullar,
tmez oldu ten diller,
Hamı seni yapan eller?
Ağlasana güzel cami.

Mağfiretevi'sin zati,
Sevabın çok katı katı,
Padişah vermez beratı,
Ağlasana güzel cami.

Müminler kılar namazı,
Ederler Hakk'a niyazı,
Tarih doldu kaldı yazı,
Ağlasana güzel cami.

Biz gideriz dne dne,
Sen kalırsın yana yana,

Haç perestler dolar sana,
Ağlasana güzel cami.

Mehdi Resul eder zuhur,
Cümle kafir olur mahkur,
Sevinirsin bir gün olur,
Umut kesme güzel cami..
Bizden küsme güzel cami..²⁸

Ahıska folklorunun renkli örneklerinden biri de halk takvimidir. Ahıskalılar ayları şöyle adlandırır: 1.Zemheri, 2.Gücük, 3.Mart, 4. Aprel, 5.Mayıs, 6. Kirez, 7. Orağ-biçin, 8. Harman, 9.Bögrüm, 10. Şarab, 11. Koç, 12. Karakış.

Haftanın günleri: Bazar ertesi, Salı, Çerşenbe, Pencşenbe, Cuma, Cuma ertesi, Bazar.²⁹

Cuma ve Pazar haftanın en iyi günleridir. Yeni bir işe başlamak için bu günler uğurlu sayılır. Salı ve Çarşamba günleri ise hayırlı işler için uygun kabul edilmez. Ayrıca Cuma günü, Hıdrellez ile bayramlarda ağır iş yapılması uygun değildir. Anadolu Türklerinde olduğu gibi Ahıska Türklerinde de iki dinî bayram arasında düğün yapılması sakıncalı kabul edilir. Görülüyor ki aslında Ahıska Türklerinin kültür ve gelenekleri bize hiç de yabancı değildir.

II. AHISKALI ÂŞIKLAR

Ahıskalı Emrah

“Emrah”, Türk saz şairleri arasında sıkça rastlanılan bir mahlastır. Erzurumlu Emrah, Ercişli Emrah, Ardanuçlu Emrah ve Ahıskalı Emrah aynı mahlası kullanan şairlerimizdir.³⁰ Ahıskalı Emrah’ın doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi yoktur. Ahıska’nın Varnet köyündendir. XIX. asrın başlarında yaşadığı rivayet edilir. Erzurumlu Emrah’tan evvel mahallî bir şöhret kazanmıştır.³¹ Saz çalmayan ve irticalen şiirler icra eden Emrah, şiirlerinde Sefil Emrah, Emrahî gibi diğer bazı mahlasların yanında, dudak değmeden telaffuz edilen harflerle manzumeler söyleyebilmek için bazen Işığî mahlasını da kullanır.^{32, 33} Sanatçının 1824-1829 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşını yaşadığı, Ahıska’nın Ruslar tarafından işgalini gördüğü ve bundan kısa bir süre sonra köyünde öldüğü bilinmektedir.³⁴

28 Ahıskalı Kültür Sanat Sitesi, www.ahiskali.com.

29 Abbasoğlu, Doç.Dr. Asif; “Ahıska Türklerinin Halk Takvimi”, Türk Kültürü, Mart, 1992, S.347, s.174-175.

30 Dede, Dr. Behçet; www.ahiskali.com.

31 Ergun, Sadettin Nüzhet; Türk Şairleri, C.III. 1943, s.1264.

32 Ergun, Sadettin Nüzhet; A.g.e. s.1264.

33 Dede, Dr. Behçet; “Ahıskalı Emrah”,www.ahiskali.com.

34 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1016.

Koşma

Bugün aziz gündür derneğimiz var,
Yoluz düşsün ziyarete güzeller,
Hasretliğiz çoktan beri çekeriz,
Verin baçı geçin öte güzeller.

Kimi göç eylemiş gücü var bize,
Kimi siyah zülûf dökmüştür yüze,
Eğer bir haberiniz olmasa bize,
Düşersiz siz de firkate güzeller.

Emrahî der gerçek oldu sözümüz,
Arşa direk oldu âh-ı sûzumuz,
Size geçer ise bu niyâzımız,
Dolun sualsiz cennete güzeller.

Semaî

Bir yiğidin yaman derdi,
Olmasa kan yaş döker mi?
Menevşe sünbül olmadan,
Dağlara duman çöker mi?

Ezelden bu dünya böyle,
Garîbin bir derdi sıla,
Hâr olmasa bülbül güle,
Âh eder boyun bükür mi?

Sefil Emrah odda netsin,
Gönül diler kâma yetsin,
Bir elçimiz daha gitsin,
Görek onu da eker mi?

Dudak Değmez³⁵

Ateşe yakar cihamı aşk ile narın senin,
 Ah ettin, Arş'a dayandı âh ile zarın senin,
 Nâs içinde destan oldun, düştün dilen dillere,
 Yâr elinden serserisin, ya hamı ârın senin?

Aşkınsın, âşnan ararsın; âh edersin derinden
 Âşnan sâdık yarın ise der; sana ne nârından
 Sad-hezar nâz ile senin aklın ala serinden,
 Şây-eder gizli sırların hercayı yârin senin.

Işığî der, sıdk ile gel sen çalış hak râhına,
 Git uzak şeytan şerrinden, sığın Şahlarşahrı'na,
 Seni halk eden Hallâk'ın secde kıl dergâhına,
 Her ne dilek dilesen ihsan eder Taarı'n (Tanrı'n) senin.

Kobliyanlı Sefilî

Sefilî, (d.1882), 1578 yılına kadar Ahıska'nın son Kıpçak-Atabekleri merkezi³⁶ olan Adigön (eski adı Altunkale) ilçesine bağlı Pulada köyündendir.³⁷ Asıl adı Mehmed'dir. Adigön'ün içinde bulunduğu bölgeye Kobliyan denildiğinden sanatçı Kobliyanlı Sefilî olarak da anılır. Kuşoğulları sülalesinden olan Mehmed Efendi'nin iyi saz çaldığı ve deyişler söylediği bilinir. Şairin eserleri, 1925 yılında Posof'a kaçan ve Badele (Türkgözü) köyüne yerleşen kardeşi Maksud Hoca'dan 1937'de alınmıştır.

Sefilî'nin köy hocasından dersler aldığı, kendi kendini yetiştirdiği ve bade içme geleneğinin dışında olduğu bilinmektedir.³⁸ Sanatçı, Çıldırlı Şenlik, Posoflu Zülâlî, Narmanlı Sümmanî gibi yörenin güçlü şairleriyle aynı dönemde eserler vermiştir.³⁹ Eserleri arasında en çok tanınanlar 41 kıtalık "*Ahıska Türkleri Destanı*" ve 32 bendli "*1918 ve 1919 Gürcü Savaşı Kobliyan Destanı*" dır. Köroğlu destanları⁴⁰ üstadı olan Sefilî'nin hece vezniyle yazdığı divanları ve koşmaları vardır.

Sefilî, 1937'de Stalin döneminde tutuklanmış ve bilinmeyen bir yerde öldürülmüştür.

35 "Halk şairleri, dudak sesleri geçmeyen sözler kullanmak zorunda oldukları bu türlü deyişleri söylerken, iki dudakları arasına dikiş iğnesi koyarak söylerler, ki dudakları dokununca batıp kanasın ve yarışmada yenilmeyeği kabul etsin." Fahrettin Kırzioğlu, A.g.e., s.1016.

36 Kırzioğlu, Fahrettin; *Edebiyatımızda Kars II*, İst. 1958, s. 99.

37 Kırzioğlu, Fahrettin, a.g.e. s.1024.

38 Zeyrek, Yunus; "Ahıska Aşıkları II: Sefilî", *Ahıska*, Yıl: 2003, S.3, s.24.

39 Zeyrek, Yunus; A.g.m. , s.24 .

40 Sanatçının Köroğlu Destanıyla ilgili bildiği boyların 1929'da Bakü'de derlendiği bilinmektedir. (Bkz. Yunus Zeyrek; *Ahıska ve Ahıska Türkleri*", *Türkler Ans. C.20*, s.530.

Koşma

Bir yiğit ki cüdâ düşse yârından,
 Leyl ü nehar âh u zârınan olur.
 Âh edende dumaan çıkar serinden,
 Ele girmez sim ü zarınan olur.

Hele bir düş nazar eyle özüne,
 Hisse-mend ol bu kâmilin sözüne,
 Kimse bakmaz kâsıbların yüzüne,
 Muhabbet de devlet varınan olur.

Der *Sefilî* usta kârsız iş olmaz,
 Merak olmayınca hayâl düş olmaz,
 Can canı sevmese gönül hoş olmaz,
 Gönül hoşluğu da yârınan olur.

Ahılkeleklî Hasta Hasan

XVII. asrın sonu ile XVIII. asrın başlarında yaşadığı anlaşılan sanatçı, “Cavak-Te-rekemesi” (Karakalpak) boyundan ve Ahılkelek sancağının Lebis köyündendir. Deyiş-leri Diyarbakır’daki cönklerde de yer almıştır. Saz şairliğinin yanı sıra hikâyeciliği de meşhurdur.⁴¹

Kimde Var?

Ey felek senin elinden bu sitare kimde var?
 Meni(m) kimi sine-dağlı, bahtı-kara kimde var?
 İki cihan-Serveri bir Mustafa’nın aşkına
 Bulam, dolanam başına, derde çare kimde var?

Her kişinin bir derdi var, benimkinden beş-beter,
 Bir canan su ısıdarken, birisi tas-tas töker
 Birisi ağlar, sızlar; birisi yanar, tüter,
 Tabib gelmez, melhem almaz; böyle yara kimde var?

41 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1012.

Hasta Hasan der, bu sözüm: konuşma nâmerdinen
 Çok çalış ki dost olasın, bir eli comardınan
 Neçe âşık yandı nâra, illah Kerem, derdinen
 Böyle ataş, böyle yangun, böyle çıra kimde var?

Çerkezoğlu

Sefilî gibi Kobliyanlı olan Çerkezoğlu, XIX. asrın sonlarında yaşamıştır. Yörede hüküm süren bir gelenek gereği kendilerine misafir gelen saygın kişilere hürmeten o esnada doğan çocuklara bu kişiyi hatırlatacak bir isim verme adetinin sanatçının babasının adında da yaşatıldığı anlaşılmaktadır.⁴² Çerkezoğlu'nun aşağıda yer alan eseri 1801'de Tiflis'in, 1806'da ise Şirvan'ın Ruslar tarafından işgali münasebetiyle yazılmıştır:

Allah'ı seversen, kandırma nâsı,
 Hoca bu yaptığın hezryan değil mi?
 Gayretle minnetsiz yaşamayı sen
 "Hubb-i siva" dersin, yalan değil mi?

"Bâki gibi çalış", buyurdu Resul,
 "Helâl devlet kazan, etme tese'ül"
 Dünyada rahatça yaşamak, hâsıl(ı)
 Furkan'da, Hadis'te beyan değil mi?

Görürsün ne şevket buldu, düşmanı (Moskof)
 Günbegün gayretle tuttu cihanı
 İslâm zebun kaldı, Küffar'dan yanı
 Gözümüz önünde, ıyan değil mi?

Koca Gence, Şirvan aklan boyandı,
 Ulema yatağı Şeki de yandı,
 Tifliz'den Azgur'a geldi dayandı,
 Bunlar bize hitab: "uyan!" değil mi?

⁴² Kırzioğlu, Fahrettin, A.g.m. s.1023.

Cahil ü cühelâ meydanı aldı
 Hünkâr, Vezir, Kadı gaflete daldı
 Gayret bizden kalktı, küffarı buldu
 İbret alan yoktur; ziyan değil mi?

Çerkezoğlu'nda dert çoktur, ey Hoca,
 Bari sen de dinle, et kadrin yuca,
 Bize çalışmaktır kâr gündüz, gece,
 Bu yolu bırakan, yayan değil mi?⁴³

Ahıskalı Cevrî

1805 senesinde doğan sanatçının asıl adı Hasan'dır. Mesleği askerlik olan sanatçı Diyarbakır'da bulunduğu sırada şehrin ileri gelenleri ile yakınlık tesis eder. Emekli olduktan sonra da yakın dostu İsmail Hakkı Paşa'nın tavassutuyla Mardin sancağı mutasarrıf vekaletine tayin edilir. Ancak altı ay kadar asaleti tasdik olunmayınca (1870) bir müddet de Siverek ve Rıdvan kazası kaymakamlığı yapar. (1871) Maddî mağduriyetin devamı üzerine vazifesinden istifa ederek kendi köşesine çekilir ve 1875 senesinde vefat eder. Oldukça iyi Farsça bilen Cevrî'nin Şehname'den beş altı bin beyiti manzum olarak Türkçe'ye çevirdiği bilinmektedir.

Gazel

Gönül şimdi hayâl-i çeşm-i âhûnun yatağıdır
 Hiyâm-ı şâhbâz-ı evc-i istiğnâ otağıdır

Meded oynatma dursun tîğ-i ebrûlar niyâmında
 Dil-i mecrûhı dilhûn eyleyen gamzen biçâğıdır

Ne haddi var ki verdin bahs ide ruhsâr-i âlinle
 Bu verd-i gülşen-i hüsn ü melâhattir o tağidir

Tabîbe açmak olmaz ukde-i zahm-ı dili zîrâ
 Ciğer lâhtı hadeng-i nevg-i müjgânın durağıdır

43 "Ahıska'da, bahçesinde durmadan çalışan bir kişiye, oradan geçen kuru sofulardan bir Hoca'nın: "Dünyamalina çok emek vermenin boş bir iş olduğunu; ölmeyecek kadar geçimin yeteceğini" söylemesi üzerine, uyanık ve okumuş bir kişi olarak Çerkezoğlu'nun bu deyişle cevap verdiği söyleniyor." Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s.1013-1014.

Ne hâcet halka-i zencîr-i âhenle esîr itmek
Müsel sel kâkülün dîvâne gânin boynı bağdır

Yanarsa gam değil bezm-i mahabbette fitil âsâ
Dil-i pervâne cânâ şem'-i ruhsârın çerâğdır

Tutuşmuş nâr-ı âhımdan buhûr efrûzdur zülfi
Ruh-i pür tâb-ı dilber turra-i anber ocağdır

Kemâl-i tal'at-ı hüsni ayın on dördüdür gûyâ
Beni şeydâ kılan ol âfetin *Cevrî* bu çağdır.⁴⁴

Çirkinî

Asıl adı Mahmud olan şair, XVIII. asrın sonları ile XIX. asrın başlarında yaşamıştır.⁴⁵ 1828'deki Ahıska felâketinde şehit edildiği söylenmektedir. Oldukça yakışıklı olmasına rağmen şakacı ve mukallid kişiliği sebebiyle başka şairlerle karıştırılmamak için "Çirkinî" mahlasını almıştır.⁴⁶

Koşma

Ey gönül öyle bir mesnede er ki
Diyeler: "âlemin görkünü"⁴⁷ aldı"
Binbir gönül kazan, söylensin dilde:
"Dost tuttu el-günü, erkini aldı."

Bal dodaktan kendin ırağ eylegil
Gıybetsiz bir yerde durağ eylegil
Hercayî gözelden ferağ eylegil
Görürsen ki senin terkini aldı.

Bir bağa varsan ki, barı olmamış
El değme birine haddin bulmamış

⁴⁴ Ergun, Sadedtin Nüzhet; A.g.e., s.1049-1051.

⁴⁵ Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s.1014.

⁴⁶ Ergun, Sadedtin Nüzhet; A.g.e., s. 1174.

⁴⁷ görk: ihtişam.

Baktım ki, dünyâda hâm ad kalmamış
Ol sebebden Mahmud *Çirkinî* aldı.⁴⁸

Gülali Hoca

Ahıska'nın içinden olan Gül-Ali/Gülali Hoca da şiirlerini saz kullanmadan icra eden şairlerdendir. Hayatı hakkında fazla malumat olmasa da 1828'deki felâketi yaşadığı bilinmektedir. Yöre insanı tarafından bilinen ve çok sevilen *Ahıska Ağıtı*, Gülali Hoca'ya aittir.⁴⁹

Ahıska'nın düşüşü münasebetiyle söylediği;

“Ahıska gül idi gitti

Bir ehl-i dil idi gitti

Söyleyin Sultan Mahmud'a

İstanbul kilidi gitti”⁵⁰

en bilinen dördlüğüdür. Sanatçının, Ahıska'nın Ruslar tarafından işgalinden önce lirik şiirler söyleyen, neşeli ve örnek alınan bir sanatkar olduğunu aşağıdaki şiirinden anlamak mümkündür:

Kırmızı

Yığıluban seyrangâha çıksalar

Ya yeşil giyerler, ya da kırmızı.

Yeşili benzettim nazlı sonama

Ne hoş olur giyse, sade kırmızı.

Oğru olan gitmez yolu, düzbedüz

Nâmerd olan sözü demez düzbedüz

Oturaydım cânan ile dizbediz

İçeydim aşkına bade kırmızı.

Sefil *Gülali*'nin yoktur mecali,

Başında tam değil aklı, kemali,

48 Kırzioğlu; Fahrettin; A.g.m., s. 1014.

49 Eserin 11 bendi M. Zeki tarafından Orta Anadolu cönklerinden bulunarak **Halk Bilgisi Haberleri** Dergisinde (1938, S. 86) , 25 bendi ise Fahrettin Kırzioğlu tarafından yine aynı dergide yayımlanmıştır. (Şubat1941, S.112).

50 Bir başka kaynaktaki dördlüğün Posoflu Fakirî'ye ait olduğu iddia edilir. (<http://dil.ahiskali.com>).

Bir güzel isterem esmer simalı,
Ne beyaz, ne sarı, ne de kırmızı.⁵¹

Üzeyir Usta/ Fakirî

Asıl adı Üzeyir Usta olan sanatçı XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Yukarı Posof'un Hevet/Hevat köyündendir. Oğlu Ferhad-Feryadî ile torunu Süleyman da şair ve hikâyecidir. Ahıska'daki Ahmediye Camii yapılırken 15 yaşında olan Fakirî 1828 Rus işgalinden kısa bir müddet sonra ölmüştür.⁵² Fakirî'nin şiirlerinde kullanılan; "Al'Osman'ın şanı", "Baş ölke", "Ölkenin sultanı", "Sinor kilidi", "Yiğidin kalkanı" gibi sıfatlar hem sanatkârın memleketine duyduğu sevginin hem de Ahıska'nın Osmanlı Devleti için taşıdığı önemin işareti olsa gerek.⁵³

1830 Ahıska Ağıtı

Hey kardaşlar yanak yanak ağlıyak
Ölkemiz sultanı elden gidiyor.
Al, yeşili töküp; kara bağlıyak
Al-Osman'ın şâmı elden gidiyor.

Ahıska'ydı burada ellerin hâsı
Yakıldı ateşe şenliği, nâsı
Kurtuluncaya dek çekecek yası
Yesir olmuş, canı elden gidiyor.

Kâfir Moskof'a baş-ölke verilir
Kesilir sınırlar, korgan⁵⁴ kurulur
Yedi yerden *Fakir* beli kırılır
Ehl-i İslâm vatanı elden gidiyor.⁵⁵

51 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s.1015.

52 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1017.

53 Aslan, Ensar; "Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansımaları", *Türk Ans.*, C.20, s.535.

54 Korgan: Çukura odun, kömürü gömerek yapılan sınırı belirtmeye yarayan tümsek.

55 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s.1017.

Ahıskalı Korhan

Korhan mahlaslı sanatçının asıl adı Pertev'dir ve Oral köyü beylerindedir. Ataları Kobliyan sancağının merkezi Adigönlü'dür. 1905 Rus-Japon savaşında kısa bir süre önce ölmüştür. Çar II. Nikola zamanında Osmanlı basınına takip etmek yasak olduğu halde Pertev Bey, Batum yoluyla İstanbul'dan gazete getirttiği için oldukça yaşlı olmasına rağmen tutuklanır. Haksızlığa uğrayan diğer Ahıskalı yurttaşlarımız gibi o da uygulanan zulümlerden nasibini almıştır. Aşağıdaki koşma onun bu duygularını anlatır:

Bu benim bahtımdan kem talehimden,
Felek vurdu bu sineme, çalgundur,
Ne vakt men'edildim kendi râhımdan,
Dizde fer yok, gönül katı kalğundur.

Gönlümüzde mamur gamın kal'ası,
Hiç olur mu böyle derdin çaresi,
Bir yiğidin yada düşse sılası,
Açılmaz neşatı, gama dalğundur.

*Korhan'*ım işime hile kattular,
Gam ü mihnet ile tutsak ettiler,
Şahan idim, bir zağ deyin tuttular,
Uçabilmem kanatlarım yorgundur.⁵⁶

Ahıskalı Pir-Mehdi

Asıl adı Ali olan sanatçı, 1820'de Ahıska'nın Kisetip köyünde doğmuştur. Kırım savaşı sırasında Osmanlı ordusunun Ahıska'ya girişi ile Ruslara karşı savaşan gönüllüler arasında yer alır. Osmanlı ordusunun geri çekilmesi üzerine 1854'te ailesiyle birlikte Ardahan'ın Ölçek köyüne göçer. 1878'de Ardahanlı Türklerin Erzurum'a göçmeleri için pasaport işlemlerine yardımcı olduğundan dolayı Rus ajanlar tarafından arandığını öğrenince Erzurum'a kaçar. II. Nikola'nın ölümünden sonra 1885'te çıkan ayla Ölçek köyüne geri döner ve 1895'te burada hayata veda eder. Torunu Mehmet Doğru ve onun oğlu Dr. Mecit Doğru da şairdir. Çoğu kaybolan şiirlerinde dinî öğütler, içli duygular söz konusudur.

Tükendi ömrümün varı kalmadı,
Almışbeşe yetti sinim, kardaşlar.

⁵⁶ Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1018.

İsterim ömrümün beratın alam,
Gam ile tükendi günüm, kardaşlar.

Kara toprak yorgun yorgun çağırır,
Kemiklerim her yerimde ağırır,
Zâlim felek topuz ile yoğurur,
Ulaşamaz bir yana ünüm, kardaşlar.

Pir-Mehdî'yim her işleri sezmişim,
Osanmışım, tatlı candan bezmişim,
Vazgeçip dünyadan, elim üzmüşüm,
Görün neye varır sonum, kardaşlar.⁵⁷

Hırtış Nihanî

1867'de Hırtış'ın Orpala köyünde doğan sanatçının asıl adı İskender'dir. 1877 (93) felâketinden sonra Posof ve Artvin'de geçimini saz çalıp hikâye söyleyerek temin eder. 1897'de Yozgat'a göç eder, oradan da Örhen köyüne yerleşir. Burada muhtar iken 1919'da asker kaçaklarını Millî Mücadele teşkilatına bildirmeğe çalışırken bir kaçak tarafından öldürülür.

Ademoğlu bilir misin meskenin:
Zulumat yerlerde yatması çetin.
Al abdest, kıl namaz, sığın Yezdana,
Hakkın Divanı'na gitmesi çetin.

Herkim "çor" diyerse, sen söyle "beeli",
Kimseye mülk olmaz dünyanın malı,
Eylik et, hoş geçin, doğru tut yolu,
Amelin yoğusa, etmesi çetin.

Nihanî, gurbette yamandır işin,
Ölüm yastığına gelende başın,

57 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1019.

Melekü'l-Mevt gelir, eder teftişin,
Ecel şerbetini tatması çetin.⁵⁸

Şükrî

Asıl adı Süleyman olan sanatçı Azgurlu'dur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında yaşadığı tahmin edilir. Posof'ta yazılmış defterlerde Şükrî'nin birkaç şiiri bulunur:

Bir acep gördüm bugün ben hükm-i sultan andadır,
Bir bakışta aklım aldı sırr-i hakan andadır,
Fevka baktım, tâc göründü, hurrem etti gönlümü,
Taht ettim, haşyet ettim, sabah-ı şahan andadır.

Ruhu yok, âlemlere ferman eder canlı gibi,
Ya itaat, ya sadakat, ya firar kanlı gibi,
Talibi çok, herkese yok, baht gerek Vanlı gibi,
Tuhe-i icaddır kim dilemez şöhret ü şân andadır.

Çok baktım, hayret ettim pîr-i mukaddes resmi var,
Kolları hem elleri var, bir kıyas hem hasmı var,
Aynı zerdır kıpkırmızı bir acaib cismi var,
Tâlibine nef'i yoktur Mal-i Mervan andadır.

Bir muamma söylemişim, kim değildir ezeli,
Taktim ettim, şâirân lâf-ı güzaf sözeli,
Şükrî, maksadın kimse bilmez, ben bu beyti düzeli,
Sâmiin eyler taaccüp bin kıyasân andadır.⁵⁹
Sarf:3, Ebcet:222, Cevap: Kibr.

Ahıskalı Şehri

Ahıska'nın Mukhe köyünden olan sanatçının gerçek adı Şerif'tir. Köyünde medre-

58 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s.1020.

59 Zeyrek, Yunus; "Ahıska Âşıkları IV", **Bizim Ahıska**, Yıl.1, S.1, Ekim-Aralık 2004, s.37.

se tahsili almıştır. Sanatçının yaptığı en önemli hizmet, 1914'teki seferberlik sırasında yazdığı koçaklama ve destanlarla halkın moralini yüksek tutmaya çalışmasıdır.

1914'te Ordumuzun İlerlemesine Umut Destanı

Efendiler müjde müjde sizlere
Karşılız Âl-Osman'ı beraber.
Huda, emeğimiz vermesin zâyâ
Yardımcımız Keremkâni beraber.

Uyandı şahânlar, kurarlar cengi
Kızılkana döndü karataş rengi
Bozarlar kâfiri, kırarlar zengi
Kadir-Allah birdir, şânı beraber.

Bizim yardımcıımız şahlarınşahı
Kırın Kâfirler'i, yoktur günahı
Yaşasın Padişah, İslâm penahı
Sultan Reşad, Hamid-Han'ı beraber.

Bozuldu, şaşırđı Moskof-Kıralı
Günde onbeş furgun gider yaralı
Haykırıp, titredir Hazreti Ali
Emisi Hamze-Pehlivanı beraber.

Moskof-Kıralı'nın halın sordular
Üç Padişah müsevreyi kurdular
Düzüldü koşunlar, niçe ordular
Avusturya, hem Alman'ı beraber.

Huda, sen nusret ver Ehli-İman'a
Emirine bizler kıldık edâ, ne?
Hâfızlar okurlar: "İnnâ Fetehnâ"
Âvaz ile koş Kur'anı beraber.

Geldi Anadol'dan koşun serteser
Paşaları badi-seba tek eser
Sarıkamış'ı ilk çıkışta basar
Kopardılar dad, figanı beraber.

Enver Paşa düşmüş önüne nâsın
Bozar, alır Ardahan'ın Kalasın
Siz de silâhlanın, kökünü kesin
Koyman Urum, bir Ermani beraber.

Kars ile Batum'a kılın savaşı
Verin topu, yıksın dağ ile taşı
Ahıska için hiç çekmen talaşı
Bir top yıkar burç, bedanı beraber.

Alam Ahıska'yı, kıram Ermani
Kılıçtan özge yok anın dermanı
Tifliz'de okuyam büyük fermanı
Dalgalansın bahr-ummanı beraber.

Şehrî der, çekmeyin sakın kederi
Bizim yardımcımız Cenabi-Bâri
Moskoflar bozulur, gider zemheri
Açar İslam'ın gülşanı beraber.⁶⁰

Azgurlu İsmail

Süleyman oğlu İsmail kendi adını mahlas olarak kullanmıştır. Azgur kasabasından Bolubegioğlu ailesinden Süleyman'ın oğludur. Ahıska'nın Gürcüler tarafından işgali üzerine, daha önceden Çıldır Aşık Şenlik'in 93 (1877) Çıldır-Ardahan işgali münasebetiyle yazdığı ağıta nazire şeklinde 1919'da aşağıdaki ağıtı yazar:

1919 Gürcü İşgali Ağıtı

Kulak verin Ehl-i İslâm olanlar

⁶⁰ Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1021-1022.

Dinleyin sözümü nasıl iş oldu.
Münafıklar murad aldı, sevindi
Müminler ağlaştı, gözü yaş oldu.

Gürcüler, İslâm'a etti hareket
Yeryüzünde kalktı hayır, bereket
Martın sonlarında eyyami şiddet
Zehir döktü, nevbaharı kış oldu.

Gürcü, Acara'ya hem dedi: "urra!"
Gerçi mekâmından bizim sinora
Azgur ahalisi çekildi dara
Kimin aba, kimi hırka-pûş oldu.

İbtida ki vurdu, geldi Acara,
Kâfir olan daldı altun, macar'a (macar altını)
Bundan milletimiz kaldı biçare
Yesir düşenimiz ellibeş oldu.

Codlis'in-Başı'ndan eyledi hücum
Gelmedi imdada, yetmedi gücüm
Kimsenin evinde kalmadı cecim
İmdad gözekledi, gözü yaş oldu.

Kâfirler topladı geldi tahılı
İçimizde bulunmadı âkılı
Halı, kilim, kersen ile pakırı
Görmiyen gözleri hayal, düş oldu.

Zeret Deresi'nden attılar topu
Azgur'da yıkıldı niçe bir yapı
Sivrildi kullaplar, kırıldı kapı

Gafil Müslüman'a Gürcü baş oldu.

Poskov uydu Ahmed-Beg'in sözüne
Gürcü'nün o vakt gün çaldı yüzüne
Çol-çocuk düştü Agara Düzüne
Niçe bin yiğidin canı leş oldu.

Kabliyan(ı) kurtardı bir İnce-Bahşı
Gördüz milletimiz, oldu mu yahşı
Talan kaçıyor Solohan-Çoşu
Üste de mal gitti, evi boş oldu.

Kamzaotalılar gitti talana
Bilmeyen, sözümü sanar yalana
Fakir hakkı yiyen, hayır görene
Yedüği, içtiği şifa-nuş oldu!

Asmuzalı biri getirdi para
O da oldu Gürcüler'e bir yara
Hep(in)iz duva edin Kara-Haydar'a
Eli(ni)zden o yana çok teftiş oldu.

İğne-Korcu gitti aldı saati
Komser oldum diye aldı berati
Hanı Katha-Çahal, sen nettin atı
İçince şarabı pek serhoş oldu.

Oğulları tutar dört yıldır yası
Milletimiz oldu Allah'a âsi
Tanır mısız Koyhologlu Abbas'ı
Alacakargayken, kartal kuş oldu.

İsmail der Otuzbeş'te bu sözü
Nice milletimiz yanar öz-özü
Ya Resul şefa'at eyle sen bizi
*Zengin olanların bağı taşı oldu.*⁶¹

Hırtızlı Sevdâyî

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hırtıs/Hırtız ilçesinde yetişmiştir. 1890 yıllarında ölmüştür. Aşağıdaki kesik türkü onun gençliğinde söylediği, düğünlerde güzel bir makam ile icra edilen bir örnektir.

Hırtızın Güzelleri

Sabahtan bade sundurur
Dostu, düşmanı kondurur
Giden âşıkı yandırır
Şu Hırtız'ın güzelleri.
Benim canım, gözüm kızlar
Görende memeler sızlar.
Zülüflerin muyundandır
Her güzelin huyundandır
O mübarek suyundandır
Şu Hırtız'ın güzelleri
(Nakarat)
Üste düzmek gümüşleri
Tut döşürmek işleri
Dünyada yoktur eşleri
Şu Hırtız'ın güzelleri.
(Nakarat)
Ernik⁶², kırşan⁶³ sürünmezler
Çar, ehrama bürünmezler

61 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s. 1023-1024.

62 Ernik: Aklık.

63 Kırşan: Pudra yerine geçen aklık verici tuvalet boyası.

Her ne desem, erinmezler
 Şu Hirtız'ın güzelleri.
 (Nakarat)
Sevdâyî, söyler halleri
 Ne pek şirindir dilleri
 Bir pula değmez (dokunmaz) elleri
 Şu Hirtız'ın güzelleri.
 (Nakarat)⁶⁴

Ahılkeleklî Taşdemir

Asıl adı da mahlası gibi Taşdemir, olan sanatçı Ahılkelek köylerindeki Cavak-Terekeme boyundandır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak, Edirne muahedesi sonrasında sınırlarımız dışında kalan Ahıska için söylediği şiirinden 1830'larda hayatta olduğu ve memleketin ahvalinden bir hayli etkilendiği anlaşılır:

Ahılkelek

Kanlı-yaş tökerek söylüyim hâlin:
 Nicoldu ulusun, hanyıa elin?
 Bozulmuş gülşanın, nettin bülbülün?
 Bundan bele oda yan Ahılkelek
 Geçiptir çırağın, sön Ahılkelek.

Yardan ayırmışlar, kalıp şivana
 Güllü solmuş, bilbil düşüp figana
 Veranında baykuş (Rus) kuruyor bina
 İndi oldun tam veran Ahılkelek
 Ne zaman olacan, şen, Ahılkelek?
 Çektiğın zulumlar Arş'a dayandı
 Yaradan'a müşkül hâlin ayandı(r)
Taşdemir, eriyip odlara yandı
 Sen idin ellere-han, Ahılkelek
 Çıktın elden, gittin şân, Ahılkelek⁶⁵

64 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1019-1020.

65 Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m. s. 1015-1016.

Ahıskalı Ali Paşa

Bugün Ahıska dışında yaşayan Ahıskalılar arasında da âşıklık geleneğini sürdürerek geleneksel Türk kültürüne hizmet eden sanatkârlarımız vardır. Bunlardan birisi de, sürgün nedeniyle Kazakistan'da yaşamak zorunda kalan Ahıskalı Ali Paşa'dır. Şair, 1922'de Ahıska'nın Aspinza kazasında doğar. Babası Aspinza'nın önde gelenlerinden Veysel Bey'dir. Ailenin tek erkek evladı Ali Paşa, tahsilini tamamladıktan sonra öğretmen olarak çalışmaya başlar. Saz çalma ve şiir okuma merakı çocukluğundan itibaren kendini gösterir. Ne var ki saz çalmanın günah olduğu telkinleri sanatçıyı bu faaliyetten uzaklaştırır. 1941'de askere alınır. 8 ay boyunca Rostov'da savaşıır. Yaralanınca memleketine gönderilir ve 1944 felâketinde ailesiyle birlikte Kazakistan'a sürülür. Buradaki hayatı memleket hasretiyle geçen sanatçının kendi ifadesine göre 100'den fazla divanisi, 120 koşması, (11heceli), 15 güzellemesi (8 heceli), 22 semaisi (16 heceli ve aruzlu), 10 herbe-zorba'sı (Koroğlu Makamı) ve 1 mesnevisi vardır. Hem "nâkil" hem "şair" olan Ali Paşa'nın bildiği makamlar arasında; Zerinci, Herbe-Zorba, Guba Kerem, Yanık Kerem, Alçak Garip, Yüksek Garip, Derbeder, Mansurî, Kars Divanisi, Ahıska Divanisi, Güzelleme, Semaî, Cenkleme, Mevlid Makamı sayılabilir. Aşağıdaki örnek Ali Paşa'nın memleket hasretini dile getirdiği şiirlerinden biridir:

Turnalar

Güz bahar feslinde göç göç olursuz
Nerdedir mekanız eliz durnalar
Ya Bağdat ya Basra ya da ki Mısır
Ne güzel mekandır eliz durnalar

Ses sese veripsiz ol asımanda
Vatan hasreti vardur bu canda
İlimiz Aspinza o gülstanda
Görseniz bir selam verin durnalar

Saf tutup çıkıpsız hoş avaz ile
Söyleşin bir kelime şu Kafkaz ile
Aspinza Ahıska ya Tifliz ile
Sevinsin kalbimiz bizim durnalar

Halkımız gurbette hasrette kaldı
Kalpler vatan için kavrulup yandı

Çok insan derdinden ecelsiz öldü
Bizim halimizden bilin durnalar

Gül gülşan bağ bahçe bizim ilimiz
Barcon'dan yukarı bizim verimiz
Şu Kafgaz bizim hoş vatanımız
Kalmışdır gurbette canım durnalar

Uçanda huduttan Türk'ün eline
Bizden selam edin ağa beyine.
Onlar da acurlar kardeş halına
Bize de bir sahip çıkar durnalar

Gurbet ilde müşkil kaldık imdat tok
Günden güne arttı zulüm ilaç yok
Düşman çokdur bize burda sırdaş yok
Bakanlara bu hali diyin durnalar

Cüda düştü Paşa öz mekanından
Gönül arzumanı şahlar şahından
Bilsezdi sizler de Türkler halından
Çekerdiz ah ile zarı durnalar.⁶⁶

Ahıskalı Türklerinin edebiyatına dair örneklere ilave olarak Prof. Dr. Ensar Aslan'ın tespit ettiği, "Aslı" mahlasıyla yazılmış bir takım destanların varlığını da burada zikretmeliyiz.⁶⁷ Destanlardan, Aslı'nın "Halilbeyoğlu" adlı bir paşanın kızı olduğu ve Ahıska'nın düşman tarafından işgal edildiği sıralarda olaylara bizzat tanıklık ettiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca, yukarıda saydıklarımızın dışında Ahıska bölgesinde yetişen Şavkı, Kobliyan/Zozola köylü Tayyâr Bek/Tayyârî (1858-1933), Kobliyanlı İzzet, Ahılkelek/Toğ

66 Oğuz, Doç.Dr.Öcal; "Ahıskalı Ali Paşa'nın Almatı'daki Şiir Dünyası", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ank.1999, s.262-289.

67 Araştırmacı, hususî kitaplığında mevcut olan Emrullahı'l-Vehbî tarafından 1829'da yazılmış bir cönkte Aslı adına kayıtlı iki destanın daha varlığını haber verir. (Bkz. Ensar Aslan, A.g.m. s.533).

köylü Hâşim Bek/Hâşimî (XIX. Yüzyıl), Ahıskalı Nuri (XIX.-XX. Yüzyıl) ile sürgün döneminde yetişmiş Mürtez Dede, Sakine Nene, Fehlül, Zeynul Yektay, Cabir Halidov, Şimşek Sürgün, İlim Şahzadayev, Mehyar Ahmedoğlu, İlyas İdrisov, Gülahmet Şahin, Müseddin gibi güçlü sanatçıları ve anadili Türkçe olan Aşık Ahtarî, Ahıskalı Abran adlı Musevi şairler ile Ermeni asıllı Kenziya'yı da sayabiliriz.⁶⁸

SONUÇ

Ahıska Türklerinin edebî eserleri, sürgünlerden dolayı modern edebiyat seviyesinde değil de çoğunlukla halk edebiyatı örnekleri şeklindedir. Bugün Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan âşıklık geleneği, Ahıska Türkleri arasında da halen sürdürülmektedir. Bu durumun sevindirici yönü, dile ait özelliklerin muhafazası ile halk kültürünün yaşatılmasıdır. Ahıskalıların dilinde Oğuz ve Kıpçak özellikleri bir aradadır. Seslerini yeni yeni duyurmaya başlayan Ahıskalıların halk edebiyatı ürünleri arasında; destan, türkü, ninni, mani, ağıt, deyişme, fıkra, tekerleme, bilmece, atasözü, deyim, dua ve beddua olarak adlandırabileceğimiz türler yer almaktadır. Konu olarak umumiyetle Ahıska'da yaşanan felâketler anlatılırken, tema olarak vatan ya da evlat sevgisi, aşk, toplumsal ve kişisel terbiyeyi amaç edinen nasihat örneklerine de rastlamak mümkündür. Bu eserler, halkın kültürel yapısına ne denli bağlı olduğunu gösterirken, bölge insanının profilini de ortaya koyar. Devamlı olarak vatan hasretiyle içi dağlanan Ahıska Türkü, yaşanan onca eziyete rağmen tevekkülünü, umudunu kaybetmemiştir. Bize düşen ise, bizden olan Ahıskalı kardeşlerimize kültürel ve maddî anlamda her türlü desteği sağlamaktır.

Kaynakça

- Abbasoğlu, Doç.Dr. Asif; "Ahıska Türklerinin Sürgün Folkloru", *Millî Folklor*, 1991, S.9
- Abbasoğlu, Doç.Dr. Asif; "Ahıska Türklerinin Halk Takvimi", *Türk Kültürü*, Mart, 1992, S.347
- "Ahıska Türkleri", <http://membres.lycos.fr/atsiz/19411944/links/30.html>
- "Ahıska Türklerinin Bitmeyen Çilesi", <http://www.turkiyegazetesi.com>.
- "Ahıska Türklerinin Dili", Prof. Mübariz Yusifov, <http://dil.ahiskali.com>
- Ahıskalı Kültür Sanat Sitesi, <http://www.ahiskali.com>
- Ahıskalıların Dünyası, <http://moyarodina.sitemynet.com>, Ali Gürlek, Konya, 2001
- Aslan, Ensar; "Ahıska Savunmasının Tarihteki Yeri ve Halk Destanlarına Yansıması", *Türkler Ans. C.20*
- Dede, Dr. Behçet; "Ahıskalı Emrah" www.ahiskali.com
- Ergün, Sadettin Nüzhet; *Türk Şairleri*, C.III. 1943,
- Caferoğlu, Prof.Dr. Ahmet; *Doğu İllerimiz Ağlarından Toplamalar*, Ank.1995
- Kırzioğlu, Fahrettin; *Edebiyatımızda Kars II*, İst. 1958
- Kırzioğlu, Fahrettin; "Ahıskalı 14 Halk Şairimizden Birer Parça" *Türk Kültürü Dergisi*, 1966, S.47

⁶⁸ Kırzioğlu, Fahrettin; A.g.m., s.1026.

- Oğuz, Doç.Dr.Öcal; "Ahıskalı Ali Paşa'nın Almatı'daki Şiir Dünyası", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Dr. Himmet Biray Özel Sayısı, Ank.1999
- Poladoğlu, Aydın; **Ahıska Türk Folkloru** , Bakü, 1998
- Yanık, M.Cahit; " Savaşla Gelen Yıkım", www.netpano.com.
- Zeyrek, Yunus; "Ahıska Âşıkları IV", **Bizim Ahıska**, Yıl.1, S.1, Ekim-Aralık 2004
- Zeyrek, Yunus; Ahıska ve Ahıska Türkleri", **Türkler Ans.** C.20
- Zeyrek, Yunus; "Ahıska Aşıkları II: Sefil", **Ahıska**, Yıl: 2003, S. 3.